

Udsigt over Kvægdøden i Nordjylland 1746—1749.

Topografisk-statistisk ordnet i Forhold til Herreder
og Hartkorn.

Af *Kristen Klastrup*.

(Udarbejdet med Støtte af *Carlsbergfondet* og den grevelige
Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse).

Studier i Kvægpesttidernes efterladte Dokumenter viser, at Kvægpesten i Jylland fik en meget ulige Fremgang i de enkelte Egne. Store Dele af Jylland raseredes for Kvæg, andre beholdt Bestanden uformindsket og tilmed værdiforøget af Pesthærgningen. Da Kvægbruget i mange jyske Egne var af fundamental Betydning for Bønderne paa Landet og for Borgerne i Byen samt dermed ogsaa for Herremændene og Herrevældet, forvoldte Kvægpesten derhos en økonomisk Ulighed i de forskellige jyske Landsdele, de skadede i Forhold til de skaanede.

I den Række af Billeder, der viser Landets Udvikling i materiel, og dermed ogsaa i kulturel Henseende, i de sidste Aarhundreder, vil et Rids over Kvægpestens Gang og større eller mindre Grusomhed saaledes have sin naturlige Plads. Dette Rids efter de Linier, Pesten blandt Kvæget selv ætsede, viser da i Forgrunden store

Flokke af bekymrede, nedtrykte Bønder paa Randen til den fuldkomne Ruin. Mange af dem har Tiggerstaven i Haanden. I Mellemgrunden staar en anden stor Skare, som nok klager sig og har Grund dertil; men som dog ikke er bragt ud af den økonomiske Ligevægt eller slaaet helt ud for Fremtiden. Mange af disse er Nordjyder, faa er Vendelboer. De staar i Forgrunden, sammen med Østjyder, Sjællændere og Fynboer. I Baggrunden staar en tredie Samling af Bønder. De fleste er Vestjyder, men der findes ikke faa Thyboer og Morsingboer mellem dem. Det er dem, der gik fri for Tidens Ulykke og kunde drage Fordel af dens Ødelæggelse af andre. Frygtende for at komme til at tilhøre de ulykkelige i Forgrundsgruppen, staar de og skuer fremad med Ansigterne prægede af et underligt blandet Udtryk, omtrent som det Nabofolket til store krigsførende Nationer kan have i en Tid, hvor det tjener tykt paa Leverancerne til de krigshærgede, men paa samme Tid føler Pligt til at sige: »Gid denne frygtelige Krig dog havde Ende; — men, fremfor alt, lad dog ikke os komme med i den.«

Kvægpestbilledet viser da Skygger eller sort Mørke isprængt lysere Partier og udbredt over Landet en Skumringstid, som rugede længe, inden det blev Gry.

Men af Betydning for vor Historie i denne Tid er det at faa Billedet tegnet saaledes, at det kan ses, hvor Mørket bragte Stilstand, og hvor Lyset bragte Liv. Et Forsøg herpaa er da Hensigten med nærværende Meddelelser, og for at skabe en Maalestok er det, der kan oplyses om Kvægpesten indenfor disse Rammer, ordnet efter de i den omtalte Landsdel forekommende Herreder og sat i Forhold til disses Hartkorn efter Matriklen af 1688.

Hvor ikke andet er anført, er Hartkornsmængden og Gaardenes Antal opgivet efter »Henrik Pedersen: De danske Landbrug efter Matriklen af 1688«, et Værk, som dog er udarbejdet paa Grundlag af Forarbejderne til Matriklen og derfor opgiver Forholdene, som de var i 1681—83 og ikke direkte i 1688.

Den Landsdel, der omtales, omfatter de nuværende Hjørring og Thisted Amter samt de seks Herreder i Aalborg Amt, som udgjorde Aalborghus Amt Syd for Limfjorden, og dernæst den Del af Viborg Amt, som dannede det gamle Hald Amt med sine 4 Herreder, og Skivehus Amt med Sallingslands 4 Herreder. Ialt vil saaledes 28 af Nørrejylland 83 Herreder — en Trediedel af Nørrejylland — blive omtalt her, hver for sig, saa vidt det er muligt. Dog vil ethvert af Herrederne ikke faa lige fyldig Omtale, idet der tages Hensyn til dels, om jeg andet Steds har omtalt eller skal omtale Kvægpesten i nogle af disse, dels om Kvægpesten har været af større eller mindre Betydning for det paagældende Herredsomraade.

Kildematerialet til nærværende er Indberetninger fra Stiftamtmandene i Aalborg og Viborg. Disse Indberetninger findes paa Rigsarkivet i Rentekammerarkivet: Efterretninger angaaende Kvægsygen i Aalborg og Viborg Stifter 1746—1749. De udgør en stor Pakke Dokumenter, som alle her er medtagne i Udredningen.

Forinden jeg gaar over til denne, er det mig magtpaaliggende ogsaa her at bringe *Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse* og *Carlsbergfondet* min bedste Tak for Støtten til mine Studier.

Af praktiske Hensyn vil jeg begynde fra Syd i Landsdelen saaledes, at Viborg Amt tages først og derefter i Rækkefølge Aalborg, Hjørring og Thisted Amter.

I. Viborg Amt.

A. Halds Amt.

1. R i n d s H e r r e d.

Dette Herred afgav Kvægpestens første Arnested indenfor det nuværende Viborg Amt, idet der i Januar 1746 opkom Pest blandt Kvæget i Ulbjerg Sogn, Gjørup By. Alt Byens Kvæg, tilsammen 116 Stk., uddøde stort som smaat i Vinterens Løb saa nær som 7. Gjørup By bestod da af 4 Gaarde, som var beboet af Thomas Jensen, Baltzer Mortensen, Christen Laursen og Søren Baandrup og tilsammen havde ca. 33 Td. Hartkorn paa 255 Td. dyrket Land. Der var saaledes i Gjørup ca. 3,5 Kreatur paa hver Td. Hartkorn og knapt $\frac{1}{2}$ Kreatur paa hver Tønde dyrket Jord. Grunden til dette forholdsvis meget store Kvæghold maa søges i de Engdrag, Byen er omgivet af, og muligvis ogsaa Raadighed over en hel Dal andet udyrket, men til Græsning anvendeligt Areal. Lignende Betingelser for Kvægbrug havde mange andre af Himmerlands Bøndergaarde.

Tilfældene i Gjørup By holdtes foreløbigt isolerede, og ikke før Juni Maaned 1746 kom der et nyt Udbrud i Herredet, nemlig længere Øst paa i Hersom Sogn paa Hersomgaard og dens omgivende Gods. Her i Rinds Herreds sydøstlige Del ned mod Skalsaaens Engdrag døde der paa en god Maaneds Tid 32 Kreaturer; men mærkeligt nok standsede Kvægpesten saa i Rinds Herred, indtil den ved samme Tid Aaret efter opkom i Testrup By og Sogn, hvor 26 Kreaturer døde paa Herredsfoged Chr. Testrups Gaard, Testrupgaard, og nogle faa Stykker paa Nøragergaards Gods i Byen. I Sommerens Løb kom der i Testrup By først paa et Par Maaneders Tid 13 og derefter et Par Maaneder

senere 21 Kreaturer til. Samtidig — altsaa i Oktober 1747 — var der kommet et forholdsvis mindre Udbrud i Vesterbølle, men Amtets Bidrag til Kvægpesten kom nu hovedsageug fra Fjends Herred. Indtil 21. Januar 1748 døde der yderligere rundt om i Rinds Herred en Del Kreaturer, nemlig paa Lynderupgaards Gods 27, paa Holmgaaards Gods 36, paa Restrup Gods 62, paa Strøgods 67, i Ulbjerg Præstegaard 17 samt paa Kongens øde Gods 24 og paa Korsøgaards Gods 93. Endvidere paa Lerkenfeldts Birk 34 og paa Vesterbølle Præstegaard 22, tilsammen 382 Høveder. Til 10. Marts kreperede yderligere paa Strøgodset i Rinds Herred 30, og en Maaned senere var det gaaet lige saa uheldigt med en Snes Stykker i Aalestrupeggen.

Derefter ophørte Kvægpesten i Rinds Herred en Tid. Den 5. August 1748 meldes dog om, at der paa Lynderupgaards Gods var død 5 Høveder af »den bedrøvelige Qvæg-Styrting«, og 2. September samme Aar 22 paa Hersomgaards Gods af »den fordervelige Qvæg-Syge«. I September faldt endvidere for den »iblandt Horn-qvæget grasserende Sygdom« 15 Stk. i Roum Sogn paa Lerkenfeldts Gods, og i Oktober døde paa Korsøgaard i Simested Sogn 11 Stude, der paa samme Sted inden Aarets Udgang fulgtes af 30 »Fæehøvder«.

Dermed hørte Kvægpesten op i Rinds Herred, og 754 Kreaturer var blevet dens Offer.

Der havde altsaa været to Hovedudbrud af Sygdommen i Rinds Herred, idet der i 1746 var død 141 Kreaturer og i 1747 48, ialt 613 med omtrent et Aars Mellemrum mellem disse to Perioder.

Første Tilfælde af Pesten forefaldt i Rinds Herred ca. 1. Februar 1746 og det sidste i December 1748.

I Rinds Herred var der 2217 Td. Hartkorn til Gaar-

dene samt 13 Td. til Husstederne. Tabet pr. Td. Hartkorn blev altsaa i dette Herred 0,34 Kreaturer, hvilket antagelig svarede til 10 Procent af Bestanden. Hvor stort Tabet har været paa de enkelte Gaarde eller i de enkelte Sogne kan ikke opgives. Fordelt over hele Herredet kunde Tabet pr. Gaard blive 1,5 Kreatur.

2. N ø r l y n g H e r r e d.

Her begyndte Kvægpesten i Juni Maaned 1746 i »Ushuset«, Lindum Sogn, hos Anders Jensen, men det varede til hen i November Maaned, inden den bredte sig til Lindum By, der hørte under Tjele, og hvor der til Nytaar døde 66 Kreaturer. Først i Januar 1747 spredtes Pesttilfældene yderligere til Sjørring By, Lindum Sogn, hvor en enkelt Fæster til Tjele mistede 16 Høveder, uden at Sygdommen bredte sig videre i Byen.

Allerede i Oktober og November 1746 hærgedes Asmildklosters Gods en Del; men det ophørte midt i November, efter at der var mistet 63 Høveder. Dermed var Plagen endt i Nørlyng Herred. Dog døde i Februar 1748 nogle faa og senere endnu et Par Høveder paa Boller Gods; men maaske laa det i Fjends Herred. (Boller var iøvrigt en Gaard paa 8 Td. Hartkorn, beliggende i Romlund Sogn, Nørlyng Herred.)

Tabet i Nørlyng Herred var ialt 156 Stk. Kvæg, hvoraf de 129 var faldne i Aaret 1746. Tabet pr. Td. Hartkorn var da kun 0,14 Høved, idet der var 1133 Td. Hartkorn i Herredet. Nørlyng Herred mærkede altsaa kun Kvægpesten i forholdsvis mindre Grad.

3. M i d d e l s o m H e r r e d.

Fæstebonden Jens Jensen i Langaa By var den første, der fik Pest i Kvægbesætningen. Det skete i August Maaned 1746, og derefter bredte Pesten sig ret hæftigt

i Langaa Sogn og By, som hørte under Ulstrup Gods saaledes, at der til 4. November var død 257 og slagtet 59 Høveder, ialt et Tab paa 316. I Langaa By fandtes 18 Gaarde med godt 174 Td. Hartkorn. Der var saaledes — ligelig fordelt — 9,7 Td. Hartkorn til hver Gaard, og der mistedes i Gennemsnit 17 Kreaturer paa hver af disse Gaarde, eller 1,8 paa hver Tønde Hartkorn. Der kan kun have været en ringe Del Kvæg tilbage, da Kvægpesten ophørte i denne Landsby; fra dette Sted bredtes Kvægdøden uden for Langaa Sogn til andre Fæstere under Ulstrup, som mistede 97 Kreaturer indtil den 15. November 1746. Det samlede Tab paa Ulstrup Gods var 413.

Endvidere bredte Kvægpesten sig til Grensten, Nabo-sognet til Langaa, og kom dertil i September Maaned 1746, dog kun med et Tab paa 34 Kreaturer og med fuldstændig Ophør inden Udgangen af 1746. De Gaarde, hvorpaa der kom Kvægpest i Grensten Sogn, tilhørte Jomfru Rohde og Forvalter Høeg. Yderligere kom der paa Bidstrupgaards Gods i denne Egn et Pesttilfælde i en enkelt Besætning.

Tabet i Middelsom Herred var da ialt 450 Kreaturer, og af dem var 447 kreperet i Slutningen af Aaret 1746 paa ca. 4 Maaneder.

Middelsom Herred havde 1935 Td. Hartkorn paa Gaardene, og Tabet pr. Td. fordelt over hele Herredet blev da 0,2 Kreaturer, altsaa forholdsvis lidt større end i Nørlyng Herred, og der blev et Gennemsnitstab til hver af Herredets 301 Gaarde paa 1,5 Kreatur.

4. F j e n d s H e r r e d.

Det sidste af de fire Herreder i Halds Amt, som fik Kvægpesten. Begyndelsen skete først paa Aaret i 1747 paa Lundgaards Gods, hvor dog kun 17 Høveder om-

kom, hvorefter Pesten holdt sig fra Kvæget paa dette Gods, indtil den halvanden Aar senere fik Skylden for, at 4 Høveder i Gammelstrup kreperede.

Ved Nytaarstid 1747 bredte den sig endvidere til forskelligt, ikke nærmere angivet, Strø-Gods i Fjends Herred med det Resultat, at 105 Høveder gik til Grunde inden August Maaned 1747, de fleste af dem dog i Sommermaanederne. Derefter hørte Strøgodset i Fjends Herred op med at ofre Kvæg til Pesten, indtil der i September 1748 døde 5 Stk. paa den Slags Gods i Davbjerg.

Først saa sent paa Aaret som i Oktober 1747 kom denne Pest til det nordlige Fjends Herred, begyndende paa Ørslevkloster, hvorfra den bredte sig til dets omgivende Gods og vedvarede til Aarets Udgang, efterhaanden forvoldende, at ialt 201 Høveder paa Gaarden og Godset styrtede. 25 af disse opføres i Aarets sidste Maaned som kreperet i Hald By, der laa under Ørslevkloster Birk og Gods i Sognet af samme Navn. Ved denne Tid — November 1747 — var der tillige lidt Kvægpest paa Staarupgaard Gods, samt paa Majgaard i Højslev Sogn, som hørte under Staarupgaard Birk, og hvor der paa et Par Maaneder — fra 24. November 1747 til 21. Januar 1748 — døde 19 Høveder.

Omtrent et Aar efter — nemlig i November 1748 — kom der atter Kvægpest paa Staarupgaard Gods; men denne Gang i Højslev Birk (Sogn), hvor Kvægpesten i Herredet sluttede, idet der til 13. Januar 1749 paa Godset var kreperet 28 Høveder. Det samlede Tab paa Staarupgaard Gods var da 56.

I Aaret 1748 forekom desforuden lidt Kvægpest paa Hald Hovedgaards Gods i Fjends Herred, altsaa i Herredets sydlige Del. Her omkom da, fra Midten af April til Begyndelsen af August 1748, ialt 35 Høveder.

I Fjends Herred var da ialt kreperet 421 Høveder, hvoraf 35 i 1747 og 386 nærmest i 1748.

Paa 401 Gaarde med tilsammen 2097 Td. Hartkorn kunde Gennemsnitstabet blive ca. 1 Kreatur pr. Gaard og paa hver Td. Hartkorn 0,2. Maalt paa Hartkornsmængden var Tabet altsaa forholdsvis lige stort i Fjends og Middelsom Herreder.

I hele Hald Amt var der under denne Kvægpestperiode, som varede 3 Aar, fra Begyndelsen af 1746 til Begyndelsen af 1749, men med omtrentlig Stilstand i hele 1747, kreperet ialt 1668 Høveder, nemlig 599 i 1746, 47 i 1747 og 1022 i 1748.

Der var 7382 Td. Hartkorn i Amtet fordelt paa 1439 Gaarde. Tabet pr. Gaard i Hald Amt var da 1,2 Kreatur og pr. Td. Hartkorn 0,2, hvilket antagelig udgjorde ca. 10 Procent af Amtets Kvægbestand.

Kvægpesten i Hald Amt udmærker sig ved spredt og længevarende Optræden med en tilsyneladende stor Dødelighed i en Del af de angrebne Besætninger.

B. Skivehus Amt.

For denne Landsdels — Sallings — Vedkommende har jeg givet en udførlig Fremstilling af Kvægpestens Gang, saaledes at Herred for Herred og Sogn for Sogn er behandlet (Skivebogen 1931). Til denne Fremstilling henvises, idet kun enkelte Hovedpunkter for Herredernes Vedkommende her skal anføres.

1. I Sallinglands N ø r r e H e r r e d fik Kvægpesten sin største Udbredelse indenfor Skivehus — ja, hele vort nuværende Viborg — Amt. Den begyndte her i April 1747 i Tustrup By, Jebjerg Sogn og endte i samme Sogn, der ellers kun blev hærget i forholdsvis mindre Grad, i Oktober 1748.

Alle Herredets Sogne hærgedes af Kvægpesten, men ikke lige stærkt, og det samlede Tab af Kvæg udgjorde i Nørre Herred 2425 Høveder, af hvilke 2295 omkom i 1747 og Resten i 1748.

Der var 395 Gaarde i Herredet med tilsammen 1815 Td. Htk. paa 10395 Td. dyrket Land. Tabet pr. Gaard bliver da 7,2 Høved; men der er 6 Herregaarde i Herredet, som alle blev hæftigt hjemsøgt af Kvægpesten. Tabet pr. Td. Htk. blev 1,3 Kreatur og pr. Td. dyrket Land 0,2. Antagelig døde 65 Procent af Herredets Kvægbestand.

2. Harre Herred.

I Februar 1747 opkom der Kvægpest i Harre Sogn og By. Det var det første Tilfælde i Harre Herred. Det sidste i Herredet kom i Juli Maaned 1748 i Sæby Sogn.

Herredets samlede Tab var 913 Høveder, 832 i 1747 og 81 i 1748, og alle dets Sogne med Undtagelse af Vile blev hjemsøgt af Pesten. I flere af Sognene var Udbredelsen dog kun ringe.

Der var 280 Gaarde i Harre Herred. De havde 1210 Td. Htk. paa 8385 Td. dyrket Land. Tabet pr. Gaard var da 3,3 Kreaturer, pr. Td. Htk. 0,8 Kreatur og pr. Td. dyrket Land 0,1. Man kan regne med, at 40 Procent af Herredets Kvæg døde.

3. Hindborg Herred.

Af Herredets 10 Sogne blev Hvidbjerg, Hindborg og Resen ikke angrebne, og i de øvrige fik Kvægpesten ingen særlig stor Udbredelse. Kvægpesten begyndte i dette Herred paa Skivehus i Skive By den 20. Januar 1747 og endte i Volling Sogn i Oktober 1748.

Herredets samlede Tab var 535 Høveder. Af disse faldt 335 paa Aaret 1747 og 200 paa 1748.

I Gennemsnit mistede saaledes hver af Herredets 273 Gaarde 2 Kreaturer, medens der pr. Td. Htk. i Herredet (ialt 1366 Td.) kunde blive et Tab paa 0,4 Kreatur eller pr. Td. dyrket Land 0,07. Herredets Tabsprocent som Følge af Kvægets Pest var ca. 20.

4. Rødding Herred.

7 af Herredets 8 Sogne hjemstøjetes af Kvægpesten. Det var Ramsing Sogn, der undgik den; men Udbredelsen i de øvrige Sogne var forholdsvis ringe, og Sygdommen var ved at ebbe ud i Amtet som Helhed, da den naaede Rødding Herred, hvor den begyndte i September 1747 og endte i Oktober 1748.

Der omkom i Rødding Herred i 1747 ialt 350 Kreaturer og i 1748 ialt 198, saaledes at hele Tabet blev 548.

Da der var 245 Gaarde i Herredet kunde Gennemsnitstabet pr. Gaard blive 2,3 Hoved, og da Gaardene havde ialt 1396 Td. Hartkorn, kunde Tabet pr. Td. — som i Hindborg Herred — blive 0,4 Kreatur og paa de tilstedeværende 8212 Td. dyrket Land, ligeledes som i Hindborg Herred, 0,07.

Den totale Dødelighedsprocent var i Rødding som i Hindborg Herred, saa vidt det kan afgøres, omtrent 20.

I Skivehus Amt var det samlede Tab ved Kvægpesten 4411 Hoveder og Udbrudets Varighed 2 Aar — fra Januar 1747 til Januar 1749. I 1747 døde ialt 3812, i 1748 ialt 543 og i 1749 endvidere 56.

Skivehus Amts samlede Tab ved Kvægpesten var over 33 Procent af hele Bestanden af Kvæg.

II. Aalborg Amt.

Da Limfjorden danner et naturligt Skel mellem to Landskaber, som hver for sig havde sit Kvægpestomraade, vilde det være hensigtsmæssigt at behandle

Kvægpestomtalen efter disse Omraader; men af Hensyn til den nugældende Amtsinddeling følges denne.

A. Aalborghus Amt.

Alle Indberetninger om Kvægpestens Udbrud indgik fra hele det nuværende Aalborg Amt med Kjær Herred og hele det nuværende Hjørring Amt samt fra V. Hanherred i Thisted Amt til Stiftamtmanden i Aalborg, som sammenfattede det indkomne til Indberetninger til Rentekammeret uden strængt gennemført Skel mellem de indenfor Stiftamtet forekommende Amtsomraader. Dog er Landet Syd for Limfjorden som Regel holdt for sig selv i Stiftamtets Indberetninger. Bemærkes maa, at Gislum Herred, der jo dannede Mariager Klosters Amt, ikke findes blandt Indberetningerne til Stiftamtmanden i Aalborg, og at Oplysninger fra dette Herred foreløbig ikke kan gives.

Under Aalborghus Amt vil da blive omtalt Himmerland med Undtagelse af Gislum Herred, svarende til den Landsdel, der af Henrik Pedersen (l. c.) er behandlet som Aalborghus Amt, og som bestaar af 6 Herreder: Slet, Hornum, Fleskum, Hellum, Hindsted og Aars Herreder. Af Hensyn til, at det nogenlunde svarer til Kvægpestens Kronologi, opføres Herrederne her begyndende fra Sydøst i Amtet.

1. Hindsted Herred.

I Aalborg Amt indtraf det første Tilfælde af Kvægpesten paa »Vivebro« i Vive Sogn, Hindsted Herred. Gaarden tilhørte Lieutenant Høeg paa Dalsgaard og havde en Besætning paa 26 Stude og 6 Køer. De begyndte at dø den 3. Juni 1746, og 3 Uger efter var der

kun 1 Ko og 1 Stud tilbage. Et Par Maaneder senere blev Kvæget i Tisted By, Astrup Sogn, dødeligt sygt og kreperede i stort Omfang. Derfra sprang Pesten over til »Tofte« paa Gudumlund Gods, hvilken By vel laa i det nordlige af Als Sogn, hvor der i 1682 laa en Gaard, Toftgaard, paa godt 17 Td. Land, men i 1873 (Trap) en By, Tofte. Her hærgede Pesten stærkt og sprang derfra i September Maaned 1746 ind i Helligum Herred. Fra disse 3 Angrebspunkter i Hindsted Herred udbredte Pesten sig nu ind til Herredets Kvæg i dets sydlige Del. Først i Oktober Maaned til Ove og Visborg og senere til Hørby og Valsgaard Sogne. Her rasede den hæftigt i nogle Maaneder. Visborggaard og Havnø og deres Omgivelser i Visborg og Vive smittedes, og i de sidste Par Maaneder af 1746 hærgedes Skelund og Als Sogne meget slemt.

Her i Hindsted Herred, som flere andre Steder, holdt Kvægpesten op ved Nytaarstid (1747) og kom ikke igen, før Vinteren og den næste Sommer var gaaet. I November 1747 opkom den paa ny ret hæftigt i Visborg Sogn, men forsvandt dog inden Aarets Udgang fra Herredet for ikke oftere at besøge det i denne Kvægpestperiode.

I Hindsted Herred var paa de halvanden Aar, Kvægpesten havde plaget det, kreperet i alt 1398 Høveder, af hvilke 1324 i 1746 og 74 i 1747. 6 af Herredets Sogne havde ingen Kvægpest i denne Periode. Det var Rostrup, Arden, Vebbestrup, Rold, Øls og Døstrup Sogne, og det var saaledes Herredets vestlige og mere ufrugtbare, spredt bebyggede Del, der undgik Pesten, medens den østlige Del blev haardt ramt. Als, Skelund, Visborg og Vive Sogne leverede fem Syvendedele af Herredets Tribut til »den fordervelige Siuge«, nemlig 988 Stk. Kvæg.

I Hindsted Herred var der 404 Gaarde. Fordeltes Tabet ligeligt paa hver Gaard i Herredet, kunde det blive 3,4 Kreatur til hver, og fordeltes det paa samme Maade over alle Gaardenes Hartkorn — 2057,6 Tdr. — blev Tabet pr. Td. 0,7 Kreatur. I Hindsted Herred var der i 1683 14,105 Td. dyrket Land. Tabet pr. Td. dyrket var da 0,1 Kreatur.

Den Del af Hindsted Herred, som Kvægpesten havde skaanet, har vel 6 af Herredets 14 Sogne, men havde kun 118 Gaarde med 486,64 Td. Hartkorn. I den kvægpestramte Del fandtes da 286 Gaarde med 1570,92 Td. Htk., og disse Gaardes Gennemsnitstab var da 4,9 pr. Gaard og 0,9 pr. Td. Htk.

2. H e l l u m H e r r e d .

Kvægpesten begyndte i dette Herred i Korup By, Solbjerg Sogn, Viffertsholms Gods i September 1746 og bredte sig derefter ud over Sognet, saaledes at der inden 26. September var kreperet 47 Høveder i dette. Mere uventet var der ved samme Tid kommen Pest blandt Kvæget længere Nord paa i Herredet, nemlig paa Refnæs Hovedgaard i Nørre Kongerslev og snart ogsaa paa Kongstedlund Hovedgaard i Sønder Kongerslev. Midt i Oktober naede Pesten Bælum og bredte sig herfra lidt senere til Gjerding Sogn. I November var Skibsted, Sønder og Nørre Kongerslev Sogne stærkt befængte med Udbrud spredt ud over Sognene. I de sidste Par Maaneder af 1746 led Herredets Hovedgaarde store Tab, og Pesten bredte sig Nord paa ud over Herredets Grænser. Inden December var Sygdommen paa Lindensborg Hovedgaard samt i Brøndum Sogn og ved Nytaarstid ogsaa i Komdrup. Saa blev man, som i Hindsted ogsaa i Hellum Herred, fri for Kvægpest indtil næste Efteraar, da den i Slutnin-

gen af September (1747) atter tog fat i Brøndum, Solbjerg og Blenstrup Sogne samt paa Kongstedlund og Lindenberg Hovedgaarde.

Her kom der nu paany en slem Tid, og der kom igen alvorlige Udbrud i Siem og Bælum, Skibsted, Lyngby og Komdrup Sogne. I Efteraaret 1747 kreperede der paa disse Steder indtil midt i November ca. 900 Kreaturer, de fleste paa Lindenberg og dens Gods; men derefter ebbede Kvægpesten ud i Hellum Herred. Den kom vel i Begyndelsen af 1748 til Torup og ved Majdagstid til Frær; men Udbredelsen og Dødeligheden var nu saa ringe, at der fra 13. November 1747 til 20. Maj 1748 kun anmeldtes 85 kreperede Høveder fra hele Herredet, og senere kom der ikke flere paa Dødslisten fra dette Herred i denne Omgang.

Dens Høst inden for dette Omraade var bleven 2300 Kreaturer, hvilket giver ca. 7 til hver af Herredets 334 Gaarde og 1,1 pr. Td. af dets 2026,5 Td. Gaardhartkorn eller 0,2 pr. Td. dyrket Land (13,318 Td.).

Alle Hellum Herreds Sogne er i Indberetningen omtalt som plagede af Pest blandt Kvæget med Undtagelse af Skørping, som dog maaske har ydet Bidrag til de Tab, der er opført uden Sogns Nævnelser.

Antagelig bortreves Halvdelen af Hellum Herreds Kvægbestand fra September 1746 til Maj 1748 som Følge af Kvægsygdommens Angreb.

3. F l e s k u m H e r r e d.

I Slutningen af November 1746 havde Kvægpesten allerede naaet Fleskum Herred og var begyndt i Mou Sogn, baade paa Gudumlunds Gods og Høstemarkgaard og dennes Gods. Udbruddet var hæftigt, og i Begyndelsen af December var der allerede kreperet over 300

Høveder alene i Mou Sogn, hvor Kvæget endda vedblev at dø til en Maaned senere.

Fra Mou sprang Smitten over til Nørre Tranders, som fik den omkring ved Juletid 1746 og havde den længe. Kort efter Nytaar begyndte den i Gudum Sogn. Derefter var der Stilstand fra April til sidst i September 1747, da Kvægpesten atter begyndte i Mou og senere i Sønder og Nørre Tranders, hvorfra den bredte sig til alle Sognene i Herredets nordøstlige Del, Klarup, Romdrup, Sejlflod, Storevorde og for anden Gang til Mou. I Vinterens Løb bredte den sig derefter mod Syd og Vest over Nøvling til Gunderup, (hvor den havde været før), og Volsted, hvortil den først naaede i Februar 1748 og ikke fik nogen større Udbredelse, idet den atter forsvandt i Marts Maaned og dermed standsede i hele Herredet.

Det var altsaa i væsentlig Grad dettes nordøstlige Del, der blev hærget, men Lillevorde Sogn omtales dog ikke med noget Tab.

Af de vestlige Sogne i Fleskum Herred undgik Dal og Ferslev ligeledes Kvægpesten, medens denne anføres at have været i alle Herredets øvrige Sogne. Tabet for Gunderup Sogn er dog væsentligst opført saaledes, at det ikke er til at udskille fra Hellum Herred; men under Fleskum Herred er dog opført 2553 mistede Høveder, og man kan antagelig sætte det samlede Tab i Herredet til ca. 2700 Kreaturer, hvilket til hver af dets 422 Gaarde giver et Minus paa 6,4 Kreaturer eller 1,1 Høved pr. Td. Hartkorn, da Herredet var skyldsat til 2497 Td. — Pr. Td. dyrket Land (14,393) bliver Tabet, som i det sidst omtalte Herred, 0,2 Kreatur. Forholdsvis havde Kvægpesten altsaa samme Udbredelse og Dødelighed i Hellum og i Fleskum Her-

reder, og i begge kan Halvdelen af Kvæget antages at være mistet.

4. H o r n u m H e r r e d.

Af alle Aalborghus Amts Herreder led Hornum Herred mindst af Kvægpesten. Denne begyndte her først i Januar 1747, da Smitten, antagelig fra Nabosognet Volsted i Fleskum Herred, var kommen til Støvring; men her fik den dog ikke rigtig fat, og ikke før Vaaren, da Kvæget ved Majdagstid kom paa Græs, og Kvægpesten rasede hæftigt i Nørre Tranders og paa Sohngaardsholm, bredte den sig til Budolfi og Nørholm Sogne, hvor den huserede slemt. Samtidig kom der dog ogsaa Melding om, at Pesten var udbrudt blandt Kvæget i Buderup Sogn; men her standsede den straks. I Juli Maaned kom der ligeledes enkelte Tilfælde i »Hornum«, antagelig i Ø. Hornum Sogn, og i August kom der nogle faa i Bislev. Sommertiden 1747 bragte dog ikke megen Kvægpest til Hornum Herred, og det var ikke før Begyndelsen af December, der meldtes om store Tab af Kreaturer. Da var »den bedrøvelige Kvægsvaghed« kommen til Nibeegnen, hvor navnlig Vokslev Sogn blev haardt ramt. Paa samme Tid var den dukket op i Svenstrup, uden at den dog her eller i Bislev fik særlig stor Udbredelse. Omkring ved Aarsskiftet til 1748 opkom Kvægsygen yderligere, antagelig paaført fra Bislev, i Væggerby, Suldrup, Sønderup og Aardestrup, men standsede ret snart i disse Egne. I Marts var der dog en Del Sygdom blandt Kvæget i Aardestrup og Sønderup. Det første Sted vedblev den til den 20. Maj 1748, da der meldes om de sidste Tilfælde fra Hornum Herred. De forekom i Aardestrup Sogn alene.

Som sædvanlig var saaledes Udbredelsen og Dødelig-

heden ret ringe i de Sogne, der senest blev angrebne. I Hornum Herred varede Kvægpesten altsaa omtrent $1\frac{1}{2}$ Aar.

Det samlede anmeldte Tab i Hornum Herred udgjorde 992 Høveder. Nibe By og Sogn, Gravlev, Frejlev, Sønderholm og Ellidshøj Sogne havde intet leveret til dette Tab. Af Hornum Herreds 16 Sogne blev saaledes kun de 11 befængte med Kvægpest; men muligvis er der dog i Nibe By og Sogn død en Del Kvæg, som er anmeldt paa anden Maade end de øvrige.

I Hornum Herred fandtes (Nibe medregnet) i 1683 ialt 525 Gaarde. Fordelt over disse bliver Herredets Tab pr. Gaard 1,9 Kreatur. Pr. Td. Htk. (2856 i Herredet) bliver Tabet 0,35 og pr. Td. dyrket Land (18,728 Td.) 0,05.

Tages kun Hensyn til de angrebne 11 Sogne, bliver Forholdet selvfølgelig anderledes. I disse Sogne fandtes 396 Gaarde med 2201 Td. Htk. Tabet i Gennemsnit paa disse Gaarde blev da 2,5 Kreatur og paa hver Td. af deres Hartkorn 0,45 Kreatur, hvilket vel svarer til 20—25 Procent af hele Kvægbestanden.

5. S l e t H e r r e d.

Hertil synes Kvægpesten at være kommen, før de Egne, der omgav Slet Herred, fik den. Allerede i Februar 1747 synes Landeplagen i det mindste at være kommen til Farstrup Sogn. Det var Grev Rantzaus Bøndergods, den faldt over, og man lægger Mærke til, at samme Greves Bønder i Vendsyssel paa samme Tid var plagede af Kvægpest, medens der paa denne Tid ellers ikke fandtes saadan Pest i Slet Herred. Tiden til hen i April gik dog, inden Pesten rigtig begyndte at brede sig i Farstrup. Ved den Tid kom den ogsaa til Næsborg, hvor den straks blev ret ondartet og efter-

haanden bredte sig til de omliggende Sogne. I Juli Maaned var den saaledes i Kornum, Salling, Oudrup, Vindblæs og Vildsted samt i Gundersted og St. Aistrup og kom kort Tid efter til Lundby, men først hen i September til Malle Sogn.

Paa disse Steder hærgede Kvægdøden mægtigt, bredte sig i Oktober til Bjørnsholm Sogn og vedblev at plage Herredet, til den i Februar 1748 begyndte at tage af, efter at Løgsted Sogn og Løgstør By var anmeldt som befængte.

Antagelig kom Kvægpesten til alle Herredets 14 Sogne; Sebber Sogn nævnes dog ikke, men er sikkert nok medindbefattet i de under Betegnelsen »Sletherred Vaar Gods« indkomne Anmeldelser. Endelig er en stor Del af Tabet opgivet under »Aars Sletherred, Bjørnsholm Gods« og er derfor ikke til at holde ude fra Aars Herred.

Karakteristisk for Kvægpesten i Slet Herred er, at den omfattede et nogenlunde sammenhængende, kompakt Omraade, saaledes at Udbredelsen i store Træk maa være sket gradvis fra Gaard til Gaard, fra Landsby til Landsby og fra Sogn til Sogn. Medens Amtets øvrige Herreder i 1747 og navnlig i Sommertiden var lidet plaget af Pesten, var denne Tid for Slet Herreds Vedkommende den bedrøveligste af »den bedrøvelige Fædøds« Tidsperiode.

I Slet Herred kan der regnes med et Tab paa 3400 Kreaturer, inden Kvægsygen endelig standsede. De sidste Tilfælde i dette Herred forekom i Vindblæs Sogn i December Maaned 1748. Det var tillige de sidste i Aalborg og Hjørring Amter.

Kvægpesttiden udgjorde saaledes for Slet Herreds Vedkommende ca. 2 Aar, men gennem hele Somme-

ren 1748 havde der dog ingen Pest været blandt Kvæget i Slet Herred.

Udregnet pr. Gaard i Herredet var Tabet (421 Gaarde) ca. 8 Høveder og pr. Td. Htk. (1942 Td.) 1,7 Kreatur. Paa Herredets dyrkede Areal — 16712 Td. Land — kunde der blive et Tab paa 0,2 pr. Td. Land.

Slet Herred var saaledes forholdsvis det haardest angrebne af de omtalte 6 Herreder i Himmerland. Antagelig har der dog i dette Herred været forholdsvis mange Kreaturer pr. Td. Hartkorn; men omtrent 70 Procent af Herredets Kvæg kan antages at være bleven Pestens Rov.

6. Aars Herred.

Det sidste af de omtalte 6 Himmerlandsherreder, som blev hjemsøgt af Kvægpest. Begyndelsen blev gjort paa Ørndrup Hovedgaard i Vester Hornum Sogn i Juli 1747, men omtrent paa samme Tid hærgedes Ejdrup Sogn i Herredets østlige Del og var ikke befriet for Plagen før hen i Oktober Maaned, da Sognet havde mistet 260 Stk. Kvæg.

Uden at ligge noget smittet Omraade nær, blev Ravnkilde Sogn i Slutningen af September 1747 det næste Sted, hvortil Kvægpesten kom indenfor Aars Herred. Ved Juletid meldes derpaa om nye Tilfælde fra Hornum Sogn, og endelig kommer ved Nytaarstid Skivum og Giver Sogne og i Begyndelsen af 1748 Ulstrup Sogne med. I Februar var Havbro Sogn og Smorup Præstegaard i Brorstrup Sogn sat paa Listen over de kvægpestramte. Senere kom Blære Sogn til, og endelig i Marts 1748 Aars og Haverslev Sogne.

Paa disse Egne i Aars Herred standsede Kvægpesten allerede i Maj Maaned samme Aar; men i Oktober anmeldes et ret betydeligt Antal Høveder som omkomne

paa Nørlund Gods uden nærmere Angivelse, og hermed havde Kvægpesten udraset i Aars Herred denne Gang.

Herredets samlede Tab i det Aars Tid, Kvægpesten havde regeret det, var da, saa vidt det kan udregnes, ca. 1450 Høveder.

Der fandtes 330 Gaarde i Aars Herred, og de kunde altsaa hver faa et Gennemsnitstab paa 4,4 Kreaturer. Gaardene havde 1443 Td. Htk., saaledes at der paa det nærmeste var mistet 1 Kreatur paa hver Td. Htk. Paa hver Td. dyrket Land blev Tabet derimod kun 0,1 Kreatur.

I Aars Herred var de enkelte Sogne ret ulige medtagne, efter at Kvægpesten havde udraset. Blære, Ejdrup og Skivum var de haardest ramte, Hyllebjerg og Flejsborg er slet ikke opregnet i Anmeldelserne. Antagelig har de dog leveret deres Del af de 510 Kreaturer, som 5. Februar 1748 opføres som kreperede paa Bjørnsholm Gods i Aars-Slet Herreder.

Det samlede Tab i de omtalte 6 Herreder af Aalborg Amt kan anslaaes til 12271 Kreaturer.

I Aalborghus og Børglum, Aastrup, Sejlstrup Amter døde i denne Kvægpestperiode ialt 51755 Høveder. Hvor stor en Del af disse, der omkom i det ene eller det andet af Amterne, kan dog ikke opgives ganske nøjagtigt.

C. Kjær Herred.*)

Dette Herred var Kvægpestens første Udbrudssted Nord for Limfjorden i den behandlede Periode. Udbruddet tog sin Begyndelse i November Maaned 1746. Herredets østlige Del blev derefter hurtigt og hæftigt angrebet, men først omkring Juni 1747 blev dets mid-

*) Kvægpesten i Kjær Herred har jeg omtalt i „Vends. Aarb.“ 1932.

terste Sogne betydelig befængte, og endelig blev Herredets vestlige Del paa voldsom hærgende Vis medinddraget i Ulykken omkring August samme Aar og snarere smittet fra Hvetbo og Han Herred end fra Kjær Herreds øvrige Sogne.

En Stilstand i Udbredelsen i dette Herred paafulgte saa, indtil til sidst, nemlig i December Maaned, Kvægpesten kom over Vadum Sogn som Lyn og Torden og fældede ca. 3 Kreaturer pr. Td. Htk. eller ca. 17 paa hver Gaard i Sognet i Gennemsnit, hvilket praktisk talt vil sige alt Sognets Kvæg. Vadum Sogn er forøvrigt det eneste, hvor man har en bestemt Opgivelse over Antal døde Kreaturer for et af Vendsysels Sogne alene. Kjær Herred var da fri for Kvægpest, men ogsaa for Kvæg, da Aaret 1748 begyndte. I det mindste, naar man ikke tager Smaating med. Antallet af Herredets Ofre i det Aarstid, Pesten havde brugt til sit Værk, var da tilnærmelsesvis 8300 Kreaturer, hvilket var 2,7 Høved pr. Td. Hartkorn af al Herredets skyldsatte Jord, af hvilken der efter Matriklen af 1688 i dette Herred gik lige ved 5 Td. dyrket Jord til en Td. Htk. I Gennemsnit døde altsaa i Kjær Herred mere end 1 Kreatur paa hver to Td. Vangejord; men der var jo ogsaa mange Græsenge i Herredet, og Kreaturantallet har derfor sikkert været forholdsvis stort. I Gennemsnit for hver Gaard i Herredet, taget under Et, kan Tabet anslaaes til 13,4 Kreaturer.

Kvægpestperioden androg i Kjær Herred godt 2 Aar.

III. Hjørring Amt.

A. Børglum, Aastrup og Sejlstrup Amter.

Der er nogen Uklarhed over, hvor disse gamle Amters Grænse mod Vest til Vestervig og Ørum Klosters

Amter har gaaet, ligesom der maaske ogsaa er nogen Uklarhed over, hvor Grænsen mellem Vendelboamterne og Aalborghus Amt egentlig gik; men vi vil her af praktiske Grunde tage de 6 Herreder, Horns, Vennebjerg, Børghlum, Hvetbo, Dronninglund og Ø. Hanherred under Hjørring Amt, skønt det synes som om i alt Fald Hvetbo og Hanherrederne hørte under Aalborghus Amt, ligesom Kjær Herred; men vi vil ikke her tage Hensyn til den gamle Herredsinddeling, idet vi i det følgende regner med den nugældende og har indordnet de under andre Herredsbetegnelser fremkomne Indberetninger om Kvægpesten efter Nutidens Herreds- og Amtsinddeling.

Vi begynder da med

1. H v e t b o H e r r e d.

Naar vi vil danne os et Overblik over Forholdene vedrørende Kvægpesten i dette Herred, støder vi paa den Vanskelighed, at Aaby Sogn er delt mellem dette og Kjær Herred, og at det er umuligt at opgive, hvordan Tabet i Aaby Sogn har fordelt sig mellem Herrederne. Vi har Grund til at mene, at det største Tab i dette Sogn er sket østen for Ryaaen, altsaa i Kjær Herred, og har derfor medregnet hele Aaby under Kjær Herred, hvad der har medført en af de Unøjagtigheder, som det desværre er ugørligt at undgaa. Under Hvetbo Herred har vi da her kun regnet de 7 Sogne, som i det følgende nævnes.

Her begyndte da Kvægpesten først omkring Nytaar 1747 i Hjermitslev Sogn og bredte sig ved Maanedens Slutning til Saltum Sogn samt nogle Dage senere til Hune. Navnlig i Saltum rasede Pesten nu voldsomt, men fik hen i Marts Maaned ogsaa Indpas i Ingstrup og en Maaned senere i Alstrup, til hvilken Tid den

først for Alvor begyndte at tage fat i Hune. I disse Sogne døde der hele Vinteren Dag for Dag en Mængde Kreaturer, og ved Majdagstide kom Kvægpesten dernæst til Jetsmark, hvor den straks fængede som Ild i en Lynghede. Over hele Herredet med Undtagelse af Gjøl, hvortil Pesten aldrig naede i den her behandlede Periode, rasede da Kvægdøden med forfærdende Dødelighed, indtil formodentlig saa godt som alt Kvæget var fældet i Begyndelsen af December Maaned 1747. Dette havde varet ca. 11 Maaneder, og i den Tid var aflivet et Antal Høveder, der kan sættes til 4266. De sidst døde af disse opføres under Saltum. Naar man tager i Betragtning, at alle disse Fæshøveder døde i 6 Sogne, af hvilke to — Hune og Alstrup — kun var smaa, er Tabet næsten utrolig stort. I disse 6 Sogne var der Aar 1683 ialt 255 Gaarde med tilsammen 1421,66 Td. Htk. og 241 Huse med 60,03 Td. Htk. samt 0,94 Td. Htk. paa anden skyldsat Jord. Dette Htk. fremkom paa 5241 Td. Land dyrket Areal. Tabet pr. Td. Htk. — det hele medregnet — bliver da 2,2 Høved i Gennemsnit eller 0,8 pr. Td. dyrket Land. I Gennemsnit paa hver Gaard var der 5,57 Td. Htk., hvorefter Gennemsnitstabet pr. Gaard bliver 12,25 Høved.

2. B ø r g l u m H e r r e d.

I det Omraade der hører til det nuværende Herred af dette Navn, var Kvægpesten begyndt først i Januar Maaned 1747, nemlig paa Børglumkloster og omtrent samtidig paa Hammelse, begge Steder med voldsom Hæftighed.

Paa samme Tid var ogsaa de omliggende Sogne, først og fremmest Thise og i mindre Grad Stenum og Vrensted, angrebne; ogsaa Ø. Brønderslev var nu be-

fængt. Snart bredte Pesten sig i Børglum og Vejby, Tolstrup og Sejlstrup samt endelig saa smaat til Hæstrup. Ogsaa Vraa og Vrejlev var medinddraget allerede ved Begyndelsen af Februar Maaned, og i samme Maaned blev Emb Sogn angrebet, V. Brønderslev ligeledes. I April Maaned kom Turen til Serritslev og samtidig til Vrejlevkloster. I denne vestlige Del af Herredet rasede da Pesten med stor Udbredelse og næsten total Dødelighed, lige fra den begyndte og aad sig rundt som Sommerbrand i Vildmosen, læggende alt øde bag sig. Først i Juni antændte den i Jerslev Sogn, men bredte sig dog foreløbig ikke meget paa dette Sted. I Juli og August var det særlig Vrejlev, der hærgedes, sidst i September kom Lyngby Sogn i Ilden; men Nabosognet, det lille Furreby, holdt sig helt fri, og medens den vestlige Hovedpart af Børglum Herred blev afsvedet af Pestilden, var det først i Februar Maaned 1748, at denne for Alvor fængede i Herredets østlige Sogne, Jerslev og Taars, samtidig med at den ulmede i de tiloversblevne Rester i de vestlige. Ved Begyndelsen af Marts slog den Gnister i Rakkeby Sogn; men her fik den aldrig rigtig fat. Ellers aad den sig rundt, hvor den fandt Næring i nyt og næsten udbrændt Materiale, til den endelig havde udraset i dette Herred og slukkedes af Mangel paa Brændsel omkring ved Udbindingstid, altsaa lidt hen i Maj Maaned 1748. Dette skete i Vrejlev Sogn. Da var i vort nuværende Børglum Herred, saavidt det kan beregnes, ialt 8257 Høveder gaaet under i Pestens Brand, og endda var der i Rakkeby Sogn kun kommet 36 og i Furreby slet ingen med.

Sammentæller man Henrik Pedersens Op-
givelser over Børglum Herreds nuværende Sogne, saaledes som de var 1683, faar vi, at der da var 794

Gaarde med tilsammen 4274,13 Td. Htk. samt 446 Huse med 113,65 Td. Htk. og derforuden 4,20 Td. Htk. anden skyldsat Jord. Udregnes derefter Herredets Tab af Kvæg i samtlige 19 Sogne pr. Td. Htk., faas et Gennemsnitstal paa 1,9 Høved.

I Herredet var der da 21180,5 Td. Ld. dyrket, og pr. Td. Land mistedes altsaa gennemsnitlig 0,4 Kreatur.

3. Dronninglund Herred,

regnet efter Nutidsinddelingen, bestaar jo af 13 Sogne, og det første af disse, der blev befængt med Kvægpest, var Albæk. Det skete ved Nytaarstid 1747, men ikke særlig alvorligt. Midt i Februar smittedes ogsaa Hallund Sogn, ligeledes til en Begyndelse med forholdsvis ringe Udbredelse. Paa samme Maade gik det i Dronninglund fra midt i Marts og i Skæve fra April. I Maj fik Dronninglund Sogn alvorlig Udbredelse af Pesten vedvarende til den 24. Juli, til hvilken Tid der kan regnes med, at et lille Tusinde Høveder var død alene i dette Sogn, deraf de allerfleste i Sommertiden, et typisk Eksempel paa, at en langsom Udbredelse før Udbindingen blusser hæftigt op efter denne, naar Græsgangen gør Smitteoverførelse let, og der som i dette Sogn — hvad den Gang mere end nu var Tilfældet — findes sammenbyggede Byer med Fælledrift. En mindre Fejl i vore Opgivelse om Dronninglund Herred kan iøvrigt ikke undgaas, idet ogsaa den Del af Dronninglund Sogn, som hører under Kjær Herred, ikke her kan udskilles og derfor er medregnet under Dronninglund Herred. I dette kom Kvægpesten til Voer Sogn sidst i Juni og bredte sig da stærkt i dette og Nabosognene Albæk og Skæve kulminerende i Efteraarsmaanederne og ophørende paa dette Sted først i November 1747.

I sin Fremtrængen mod Nord kom Pesten til Torslev Sogn — Hejselt — i Oktober og til Volstrup og Understed omtrent paa samme Tid og det med Eksplosionsudbrud medførende stor Dødelighed vedvarende til midt i Februar 1748, da Kvægdøden saa godt som var endt i disse Sogne af Herredet, og Karup samt Hørby ogsaa var kommen med, antagelig i Januar 1748. Lidt senere smittedes Hellum, Ørum og Hellevad, som først opføres den 19. Februar 1748. I denne vestlige Del af Herredet — Hallund medregnet — nedlagdes da Kvæget for Pestens Svøbe, indtil Værket var endt paa dette Sted og dermed i hele Dronninglund Herred omkring ved 1. Marts 1748. Ørum Sogn ydede tilsyneladende de sidste Ofre i dette Herred, hvis samlede Tab, der altsaa i det allervæsentligst faldt i Sommeren og Efteraaret 1747 og Midvinter 1748, udgjorde ca. 4300 Kreaturer. Alt medregnet kan man sige, at dette Kvægs Ødelæggelse og altsaa Kvægpestens Varighed i Dronninglund Herred havde taget godt et Aars Tid. Alle Herredets Sogne havde faaet Ulykken at føle.

I det omtalte Dronninglund Herred var der i 1683 ialt 835 Gaarde med 3728,06 Td. Hartkorn og 398 Huse med 169,84 Td. Htk. samt 2,63 Td. Htk. paa anden skyldsat Jord. Dette Hartkorn hvilede paa ialt 25815,6 Td. Ld. dyrket. Der døde da i denne Kvægpesttid, altsaa paa et Aarstid, 1,1 Kreatur pr. Td. Htk. eller ca. 0,2 pr. Td. Land dyrket. Gaardene i dette Herred — — smaa og store med hinanden — havde i Gennemsnit 4,46 Td. Htk hver, og det gennemsnitlige Tab paa hver Gaard bliver da 4,9 Kreatur. Men her, saa lidt som i det foregaaende, er Hovedgaardene jo medregnede, hvilket selvfølgelig gør nogen Forskel.

Af det anførte kan vi se, at Dronninglund Herred indenfor det nuværende Hjørring Amts Herreder er

det, der i denne Kvægpesttid er sluppet billigst. Man kan regne med, at kun Halvdelen af Herredets Kvæg gik til Grunde, og man kan se, at det særlig er den midterste og østlige Del af Herredet, der var haardest ramt. I Herredssognet samt Albæk og Voer var der næppe ret meget Kvæg tilbage, da Kvægpesten holdt op; men i Ydersognene, navnlig de nordligste, har der derimod været en hel Del Kreaturer at binde ud i For-aaret 1748, da Bønderne skulde til at sunde sig oven-paa det, der var sket i det sidste halvanden Aarstid.

Der er altsaa Grund til at antage, at der ved den Tid har været ret livlig Kvæghandel mellem disse mindre hærgede Egne og den øvrige Landsdel, som saa haardt manglede Kvæg at udlade paa Græs. Et Sogn som Voer, der, mere end noget andet i Vendsyssel, har eller havde store Eng- og Kærstrækninger, maa i denne Tid have haft Brug for at købe Kvæg, og det er vel ogsaa gjort i saa stort Omfang, man har evnet det. At dette Sogn efter Indberetningerne fik sit ret pludselige og store Udbrud af Kvægpest i Tiden, lige inden Kvæget bandtes ind, skyldes vel ogsaa, at man paa den Tid har haft Kvæghjorderne græssende i Samlinger i Enge og Kjær, og at der derfor er bleven Mulighed for et pludseligt og Massedød voldende Kvægpestangreb virkende omtrent som en moderne fuldtræffende Gasbombe i et samlet Regiment. Man maa antage, at paa faa Dage var Livet pustet ud af Hundreder af Høveder, der hidtil græssede fredeligt og uantastet. Paa faa Dage var de forvandlede fra et Mylder af Liv til en Hoben af dødt, stinkende Kød opdynget paa Engene, som de netop havde gravet i Bunde, hvor Siv og Surhed ikke fortrængte alle bedre Vækster. Under disse Forhold var der intet at stille op, næppe nok Tid til at grave Kvæget i Jorden.

Vil man forestille sig Vendelboernes Følelser paa disse Tider, kan vi tænke paa, hvad det vilde sige, hvis vi i Øjeblikket under en tyngende Lavkonjunktur for Landets Jordbrugere paa kort Tid fik Kvæget lagt øde uden nævneværdig Erstatning. Vi maa da ogsaa tænke paa, at Tiderne omkring Midten af det 18. Aarhundrede ogsaa uden Kvægpest var trange for det danske Landbrug, og at dettes Udøvere da var fattige paa Gods og Guld, men i rigt Maal var paalagt tunge og mangeartede Byrder. Svært er det derfor ikke at forestille sig, at de ogsaa blev fattige paa Mod. Men ud fra denne Elendighed spirede Trangen til at raade Bod paa Tilstande, der truede hele Landet med økonomisk Ruin og usle Menneskekaar, og derved lagdes Grunden til ændrede og bedre Tilstande, Landboreformerne og Bondens Frigørelse, og hvad deraf igen fulgte. Dog, det vidste man intet om i det Herrens Aar 1748, saa deraf var den Gang ingen Trøst at hente. Var der noget Sted i Vendsyssel, hvor Udsigterne for Fremtiden var forholdsvis lyse i disse Tider, da maa det altsaa have været her og der i Østvendsyssel, og Grunden til dette var, at den øvrige Landsdel, hvis den skulde forsynes med Kvæg indenfor nogenlunde rimelig Tid, maatte søge til disse Egne for at hente det, ganske vist mod at betale en stor Pris for det.

Disse Betragtninger kunde iøvrigt ogsaa lede til den Antagelse, at Vendsyssels Kvægbestand efter 1748 kom til for en stor Dels Vedkommende at nedstamme fra Kvæget i nogle Sogne i det østlige Vendsyssel, navnlig fra Sæbyegnen.

Sært skulde det ogsaa være, om ikke senere Tidens velhavende Bondeslægter kunde føre deres Velstand tilbage til Kvægpesttidens Lotteri, da enkelte undgik den almindelige Ulykke og derved blev velhavende.

Sligt kender man fra andre Steder i Jylland, og det samme hændte nok ogsaa i Vendsyssel.

4. H o r n s H e r r e d.

Vi vil nu gaa over til at se lidt nærmere paa Kvægpestens Hærgninger i det nordligste Herred i Vendsyssel, og vi forstaaer herved Nutidsherredet og ser bort fra Herredsinddelingen i 1747.

Her i Horns Herred var Kvægpesten begyndt sidst blandt Landsdelens Herreder, og det er jo naturligt nok, da Pesten stort set trængte sig frem fra Syd. Først ved Majdagstid 1747 begyndte den i dette Herred. Det skete i Skærum Sogn; men der gik dog flere Maaneder, inden Kvægpesten fik rigtig fat i dette Sogn. Derimod slog den sidst i Maj ned over Elling, og her var den ikke naadig, men holdt ved til hen i Februar 1748. Fra Elling kom Kvægdøden til Bindlev omkring ved den 1. Juli 1747 og herfra til Mosbjerg længere hen paa Maaneden, da bl. a. Eskjær Hovedgaard blev befængt. Samtidig kom den til Tversted, hvor den snart gjorde Kaal paa en Mængde Høveder, og i August kom den til Aasted og senere til Hørmested. Mod Slutningen af denne Maaned kom der Kvægpest i Raabjerg Sogn, og den bredte sig nu jævnt Sommeren over i disse nordøstlige Sogne af Vendsyssel, hvortil omkring den 1. Oktober ogsaa kom Gjørsum. Senere i Oktober befængtes ogsaa Tolne Sogn, og Pesten vedblev sin Gang over Herredet Aaret ud med uformindsket Hæftighed, som fortsattes ind i det ny Aar og allerede i December ogsaa omfattede Flade Sogn. Særlig plaget var stadig Tversted Sogn, hvorfra der i Februar 1748 meldes om 441 nye Dødsfald, samtidig med at Lendum, hvis samlede Tab kun blev 80 Høveder, for første Gang opføres blandt de smit-

tede. Midt i Februar optræder Elling Sogn med ny store Tab, og dermed er Kvægpesten i Horns Herred saa godt som forbi for denne Sinde. I Marts og senere — til hen paa Sommeren — forekom dog spredte Tilfælde i Aasted, som saa sent som omkring 1. Juli 1748 var Stedet for det sidste Udbrud.

Naar disse enkelte forsinkede Angreb ikke medregnes, havde den Tid, Hærgningen af Herredet tog, indskrænket sig til paa det nærmeste 10 Maaneder. Smitten havde altsaa i Horns Herred gjort hurtigt og proppert Arbejde, og ca. 4068 døde Høveder var blevet Frugten.

Der var ikke ringe Forskel paa Kvægpestens Virkning i de forskellige Sogne i Herredet, og det er ærgerligt, at der ikke kan opgives nøjagtige Tal netop for hvert af dette Herreds Sogne, da det synes, som de nordligste har haft en usædvanlig Mængde Kvæg i Forhold til Hartkornet. Der er Grund til at tro, at Tversted og Elling har haft langt det største Tab, mindst 800 Kreaturer i hvert af Sognene; maaske endda en Del flere i Tversted. Dette Sogn havde kun 199 Td. Hartkorn, og skulde altsaa have mistet 4 Høveder pr. Td., og det paa saa kort Tid, at der ikke godt kan være Tale om to Omgange af Pesten.

I Elling Sogn synes der at være mistet 3 Kreaturer pr. Td. Hartkorn. Derefter kommer Mosbjerg Sogn med antagelig ca. 450 Høveder som samlet Tab, hvilket ogsaa omtrent giver 3 pr. Td. Htk. og derefter Bindslev med et anslaaet Tab paa omved 400 eller knapt 2 pr. Td. Htk. Næst i Rækken synes saa Aasted Sogn at komme med ca. 350 døde Høveder eller 1,2 pr. Td. Htk., Tolne med 300 eller 2,4 pr. Td. Htk. og Raabjerg med ca. 250 eller saa meget som 3,9 pr. Td. Htk. Længere nede i Rækken kommer dernæst Hørme-

sted med 180 døde eller 1 mistet Kreatur pr. Td. Htk., Skærum med ca. 150, hvilket bliver omtrent 1,3 pr. Td. Htk., Flade med omtrent 140 = 0,7 pr. Td. Htk., Lendum med 80 = 0,4 pr. Td. Htk. og endelig Gjærum med ca. 70 Høveder eller 0,5 pr. Td. Htk.

Af disse Tal synes det altsaa at fremgaa, at Kreaturantallet i Forhold til Hartkornet i disse Danmarks nordligste Sogne — Raabjerg, Tversted, Elling og Mosbjerg — har været meget større end andre Steder, hvad jo forøvrigt ogsaa er Tilfældet i den ny Tid. I Tversted havde Gaardene f. Eks. efter Matriklen af 1688 gennemsnitlig 4,95 Td. Htk. hver og Husene 0,24 Td. hver. Derefter skulde Tabet pr. Gaard i Tversted være omved 20 Kreaturer i Gennemsnit og ca. 1 Kreatur pr. Hus; men det har jo nok paa denne Egn været Husstederne som har haft forholdsvis meget Kvæg efter Hartkornet. I Raabjerg havde hver Gaard, naar Sognets Hartkorn deltes lige imellem dem, 1,9 Td. og hvert Hus ligeledes 0,4 Td. Efter dette skulde hver Gaards gennemsnitlige Tab være 7,4 Kreatur og hver Hussteds 1,6, naar vi holder os inden for Raabjerg Sogns Grænser.

For Sammenlignings Skyld skal vi nu se paa hele Horns Herreds Forhold med Hensyn til hele det nuværende Herreds Tab ved Kvægpesten maalt i Forhold til Skyldsætningen.

I Herredet var 1683 ialt 489 Gaarde med 2035,58 Td. Htk. og 394 Huse med 148,03 Td. samt 6,29 Td. Htk. paa anden skyldsæt Jord. Det samlede Htk. fremkom paa 15336,8 Td. Land dyrket Areal. Gennemsnitstabet pr. Td. Htk. i hele Herredet blev da omtrent 2 Høveder. Pr. Gaard, der i Gennemsnit havde 4,16 Td. Htk., blev Tabet da ca. 8,32 og pr. Hus med 0,38 Td. Htk.

0,76 Høved. Pr. Td. Land dyrket var Tabet i Horns Herred 0,26.

5. V e n n e b j e r g H e r r e d .

Her var Kvægpesten — vi regner stadig med den nuværende Herredsinddeling — begyndt tidligt, nemlig omkring Nytaar 1747 og i Jelstrup Sogn, hvor den straks blev ret ondartet. Det næste Sted, der smittedes, var H j ø r r i n g K ø b s t a d, omtrent 1. Februar, og lidt senere Ugilt og St. Hans Sogne. Pesten begyndte altsaa ret spredt i Vennebjerg Herred og bredte sig paa de første Angrebspunkter ud til Siderne som smaa sammenløbende Søer i ellers tørt Land, saaledes at de af Pest oversvømmede Steder holdt sig indenfor de nævnte Sogne og Hjørring By til et Par Uger hen i Maj Maaned, da Smitten og dens Følger var sivet ret kraftigt ud over dem, særlig i St. Hans Sogn, hvor Aastrup Hovedgaard havde ydet sin Tribut først i Marts Maaned, og i Jelstrup; men i noget mindre Grad i Ugilt. I Midten af Maj sivede Pestsmitten derpaa ud over Harridslev Sogn og randt ret kraftigt ind i Astrup Sogn, derpaa holdt den sig indenfor disse Grænser, bredende sig ret stærkt i Harridslev, indtil den i Slutningen af Juni dukkede op paa Kærsgaard Hovedgaard i Tornby Sogn, hvortil den ligesom paa Aastrup antagelig var bragt med Hovbønder og derfra med andre Hovbønder bragtes videre ud i Landet. Først i Juli kom den saaledes til Odden Gods (men i hvilket Sogn vides ikke), et Par Uger senere til Skallerup, Vidstrup og Sindal og endelig omkring 1. August til St. Olaj. Indenfor disse Omraader forenede da de smittede Partier sig til stadig større Omfang, nu navnlig Øst og Nordøst for Hjørring, og omtrent den 20. August kom hertil Bjergby Sogn, antagelig smittet fra Astrup, som

netop paa denne Tid hærgedes meget slemt af Pesten, vedblivende dermed til helt hen i December Maaned, da der i Astrup Sogn næppe har været Kvæg af Betydning. Først i September smittedes Mygdal Sogn, og Pesten hærgede ret slemt i Sindal; men det var i September Maaned dog i særlig Grad Skallerup Sogn, der blev hjemsøgt; der er Grund til at tro, at der i denne Maaned døde 300—350 Høveder alene i Skallerup. Samtidig var Pesten meget slem i Bjergby, hvor der paa Odden Gods i September Maaned døde 160. I Efteraarsmaanederne var Mygdal lige saa slemt hærget, og St. Olaj næppe mindre. Ved denne Tid var ogsaa Ugilt Sogn bleven gennemsmittet, saaledes at det stadig var Egnen Øst for Hjørring, der hjemsøgte. I Oktober blev Horne Sogn befængt, og i Tornby var Pesten nu ondartet. Asdal holdt sig fri til hen i November og var vel snarest smittet fra Bjergby, der i den Tid mistede en Mængde Kvæg. Mod Aarets Slutning blev det lille Hjørne af det vestlige Vennebjerg Herred, som hidtil havde holdt sig fri, ogsaa kvægpestbefængt. Vennebjerg Sogn blev ramt kort før Jul, og ved Nytaarstid 1748 kom Rubjerg og Maarup ud for det samme, og i Herredets anden Yderkant sneg Smitten sig i Januar Maaned ind over Uggerby Sogn, det sidstangrebne i hele Herredet. I Bjergby, Mygdal og Uggerby fuldendte Pestgiften saa sit Ødelæggelsesværk til omkring Februar 1748; men fra Sindal Sogn anmeldtes som de sørgelige Tildragelsers Slutbombe i Marts Maaned paa een Gang 344 Høveder som pestdøde; af dem var dog de 150 falden paa Baggesvogn. Hermed var Kvægpesten i Vennebjerg Herred saa godt som endt. Enkelte spredte Tilfælde kom dog efter, de sidste ved Majdagstid 1748. Der har ikke været megen Tummel med at faa »Køerne ud« det Aar. De fleste

Gaarde havde slet ingen at sætte paa Græs, saa dette fik Lov til at vokse den Sommer. Der blev nogle Steder, hvor det groede alt for godt. Det var *der*, hvor de døde Høveder laa i Jorden og gav den Kraft.

Mest Kvæg synes der at have været tilbage i Vidstrup, og i Kystsognene mod Nord — mellem Hirtshals og Tversted — maa der ogsaa have været en Del. Muligvis er det dog kun tilsyneladende, at Vidstrup Sogn havde klaret sig saa godt, da det er muligt, at en hel Del af det, der er opført som falden paa Nørre Elkær Gaard og Gods, kan stamme fra Vidstrup, hvor Elkær havde noget Fæstegods.

I Vennebjerg Herred havde der altsaa været Kvægpest i ca. 16 Maaneder; men i de to sidste dog kun i meget ubetydelig Grad. Der var ialt død ca. 5400 Kreaturer i hele Herredet. I dette var der 1683 (det nuværende Vennebjerg Herred) ialt 529 Gaarde, hvorpaa hvilede 2683,19 Td. Htk. og 346 Huse med 89,09 Td. Htk. Endvidere var der 1,11 Td. Htk. paa anden skyldsat Jord, og det dyrkede Areal indenfor Herredet udgjorde 19918,8 Td. Land. Der døde altsaa, næsten paa en Prik, 2 Høveder paa hver Td. Htk. og ca. 0,27 pr. Td. Land dyrket Areal. Hvis Hartkornet var ligelig delt mellem Gaardene, blev der 5,07 Td. Htk. til hver, og Gennemsnitstabet paa hver Gaard var da 10,14 Kreaturer. Der kunde blive 0,26 Td. Htk. til hvert Hus med et gennemsnitligt Tab paa 0,52 Kreatur til hvert.

6. Ø. H a n h e r r e d.

Kvægpesten begyndte dersteds paa Bratskov Hovedgaard i Broust Sogn omkring den 1. Februar 1747. I den følgende Tid bredte den sig gradvis til de omliggende Sogne og derpaa midt i Marts til Kokkedal for

ved Udbindingstid at faa en mere betydelig Udbredelse i Herredet, stadigvæk omkring de to Hovedgaarde. Midt i Juni begyndte Sognene længere Vest paa i Herredet — især Haverslev — at blive plagede, og her ødelagdes nu Egnens Kvæg lidt efter lidt indtil Aarets Udgang.

I September 1747 bredte Pesten sig længere Vest paa i Herredet. Bejstrup blev nu det Sted i dette, der var voldsomst hærget og vedblev dermed, indtil Sygdommen ophørte i Ø. Hanherred i Maj Maaned 1748.

Alle det nuværende Ø. Hanherreds Sogne med Undtagelse af Øland og Aggersborg blev saaledes efterhaanden stærkt hjemsøgt af Kvægpesten. Denne fandtes i Herredet fra Begyndelsen af 1747 til hen i Maj 1748 og naaede at nedlægge saadan noget som 3292 Stk. Kvæg. I de angrebne Sogne var der i Aaret 1683 314 Gaarde med tilsammen 1546,9 Td. Htk. og desuden en hel Del Huse med ialt 41,5 Td. Htk.

Tabet i de angrebne Sogne bliver da 2,1 Kreatur pr. Td. Htk., eller, naar Husene fraregnes, 10,5 Kreaturer i Gennemsnit pr. Gaard. Paa Bratskov var Tabet dog kun 1,7 pr. Td. Htk., medens det paa Kokkedal var 3,6 Høved pr. Td. Htk.

Paa Bratskov havde man imidlertid kun 3 Td. dyrket Land for hver Td. Hartkorn og paa Kokkedal derimod 6 Td. Omregnes da Tabet for disse to Hovedgaarde til Gennemsnit for hver Td. dyrket Land faas at begge Gaarde hver for sig mistede lige mange, nemlig 0,6 Kreatur pr. Td. Vangejord. Heraf kan dog næppe gøres den dristige Slutning, at Hovedgaardene havde lige mange Kreaturer pr. Td. Vangejord uanset deres Skyldsætning.

Hvis hele Ø. Hanherred medtages i Beregningen var Gennemsnitstabet pr. Td. Htk. 1,1 Kreatur eller 0,4

Kreatur pr. Td. dyrket Land. I de angrebne Sogne var Gennemsnitstabet pr. Td. dyrket Land forøvrigt paa det allernærmeste 0,5 Høved pr. Td.

I Ø. Hanherred var der Kvægpest i ca. 1½ Aar.

Det Antal Høveder, der indenfor det nuværende Hjørring Amts Omraade var blevet et Bytte for Kvægpesten, kan uden Overdrivelse sættes til 30000.

En nøjagtigere Udregning, hvor enkelte Tal er fremkomne ved en skønsmæssig Fordeling, giver som Resultat 29583 Høveder.

Indenfor dette Omraade fandtes 3536 Gaarde med 17120,05 Td. Htk og 2271 Huse med 689,59 Td. Htk. Endvidere var der paa anden skyldsat Jord 59,69 Td. Htk. I Hjørring Amts 6 Herreder var der (1683) ialt 101582,8 Td. dyrket Land, medens hele Arealet (i 1866) var 508157 Td. Land, saaledes at kun 20 Procent af Amtet var dyrket i Tidsrummet omkring Kvægpestperioden, og dertil svarede en samlet Hartkornsvurdering paa 17869,33 Td. Altsaa blev der som Følge af Kvægpesten et Gennemsnitstab pr. Td. af Amtets samlede Hartkornsmængde paa 1,7 Kreaturer.

Efter dette Forhold mistedes der paa Husstederne 1172 Høveder, saaledes at hver Husmand i Amtet kunde have mistet 0,5 Kreatur. Hver Gaardmand kunde, beregnet paa samme Maade, have ofret 8 Kreaturer. Hvis der derfor kun var 2 Kreaturer pr. Td. Htk. paa Vendelbogaardene, da Kvægpesten begyndte, var der kun ca. halvandet Kreatur i Gennemsnit tilbage, da Kvægpesten hørte op, hvilket vilde svare til 83 Procent af Bestanden. Men denne havde sikkert oprindelig været større, og Amtets samlede Tab maa efter alt at dømme have ligget mellem 70 og 80 Procent af Kvægantallet. Paa de enkelte Gaarde gik det

dog ofte op til 100 Procent, men laa tilsyneladende i Reglen omkring ved 90 Procent.

IV. Thisted Amt.

Indenfor dette Afsnit vil der blive skelnet mellem Ørum og Vestervig Klosters Amter (Thy), paa den ene Side og Dueholms Amt (Mors) paa den anden Side.

Dueholms Amt har jeg behandlet med Hensyn til Kvægpestens Forekomst (Hist. Aarb. for Mors 1931, S. 1—24) og kan foruden nedenstaaende henvise til det andet Steds fremkomne.

Af Hensyn til den nugældende Amtsgrænse medtages her tillige V. Hanherred med de Sogne, der nu hører under det, endskønt det er sikkert, at de Indberetninger, der fra V. Hanherred indgik om Kvægpesten, indsendtes til Stiftamtmanden i Aalborg, og endskønt det derimod ikke er saa sikkert, hvor Grænsen mellem de i disse Egne sammenstødende Amter i det hele taget gik. Af Hensyn til, at Kvægpesten i begge Hanherreder dannede et sammenhængende Udbredelsesomraade sammen med hele Vendsyssel, har jeg («Vends. Aarbøger» 1932) paa anden Maade givet en Udredning af Kvægpestens Historie i disse Herreder sammen med en Omtale af Kvægpesten i Hjørring Amt og Kjær Herred. Af lignende Grunde vil jeg da ogsaa begynde med

A. Vester Han Herred.

Dette Herred satte en Vestgrænse for Kvægpestens Udbrud i denne Periode og smittedes fra Øster Han Herred. Kildematerialet er forøvrigt saaledes beskaffet, at det er umuligt at skille de foreliggende Oplysninger om V. Hanherred helt ud fra Ø. Hanherred.

I V. Hanherred fik Kvægpesten kun en forholdsvis

ringe Udbredelse, idet den standsede i Vuust og ikke kom længere Vest paa, før et over Mors kommende Smitstof bragte den til Egnen Syd for Thisted.

Kvægpesten i V. Hanherred begyndte ved Majdags-tid 1747 i Kollerup Sogn, noget senere brød den ud i Vuust og Thorup Sogne med jævn og gradvis, men ikke særlig stærk Fremgang. Ved Juli Maanedes Begyndelse blev ogsaa Hjortdals Sogn befængt, men Thorup mest hærget, og i August kom der dernæst Kvægpest i Klim og Gjøttrup. Midt i September kom Turen til Kjettrup. Derefter blev ikke andre af Herredets Sogne hjem søgte, men saa vidt Pesten var kommen, blev den ved at plage Sognene med en ret langsomt fremadskridende Hærgen, indtil der i Maj 1748 ikke længere fandtes mere Pest blandt Herredets Kvæg. Dettets vestlige Del, Lild og Tømmerby samt Hannæs blev fuldstændig skaanet. Klitter, Vejler og Fjord satte en fast Bom for videre Fremtrængen mod Vest.

I den angrebne Del af Herredet, altsaa de 7 østligste Sogne, kan det samlede Tab anslaaes til 1132 Høveder, og disse Sogne havde tilsammen 1258,04 Htk. og 5765,1 Td. dyrket Jord fordelt paa 285 Gaarde. Endvidere var der en Del Huse med ialt 35,80 Td. Htk. og dertil en ubetydelig Del anden skyldsats Jord. Tabet bliver da omtrent 1 Kreatur pr. Td. Htk. og $\frac{1}{6}$ Kreatur pr. Td. dyrket Land samt i Gennemsnit pr. Gaard paa det nærmeste 4 Høveder.

B. Ørum og Vestervig Klosters Amter.

1. H a s s i n g H e r r e d.

I Thy kom der ingen Kvægpest før i August 1748, da Pestsmitten synes at have tabt noget af sin Kraft. I den Del af Nordjylland, der her er Tale om, blev

Thisted Amt da ogsaa meget mindre plaget af Kvægpesten end de øvrige Amter. Da det egentlig kun var Hassing Herred, der fik en betydelig Udbredelse af denne Pest, omtales dette Herred før de andre i Thy Land.

Det første Tilfælde af Pesten opkom da i denne Landsdel i Haring Sogn, Hassing Herred paa Hovedgaarden Øland, hvortil Smitten, som før omtalt, maa antages at være overført fra Mors, og hvor 87 Kreaturer, antagelig hele Besætningen, døde. Fra Øland bredte Pesten sig ud til Kvæget i det lille Haring Sogn og til de omliggende Sogne, af hvilke Stagstrup og Snedsted blev haardest medtagne, medens Skyum, Hørdum og Hassing samt i mindre Grad Bedsted ogsaa kom med i Udbruddet. Sønderhaa, Villersted, Visby, Grurup, Ørum og Lodbjerg Sogne fik ingen Kvægpest denne Gang.

Der foreligger i Kildematerialet meget detaljerede Oplysninger, saaledes at Tabet af Kreaturer paa hver enkelt Ejendom kan opgives, samtidig med at i Reglen Ejendommens Hartkorn og Matrikelnummer er anført. Heraf ses, at i Hassing Herred blev ialt 96 Gaarde, hvoraf 2 Herregaarde, samt endvidere en enkelt Husmandsbesætning befængt med Kvægpest. Der var i hele Herredet (1683) 414 Gaarde, som tilsammen havde 1932,91 Td. Htk. Altsaa blev kun godt en Fjerdedel af disse Gaarde angrebne. Disse af Kvægsygen ramte Gaarde havde, efter de paa Indberetningerne anførte Hartkornsspecificationer, ialt 640 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 0 Album Htk., hvilket svarede til omtrent en Trediedel af Herredets Hartkornsmasse.

Det samlede Tab af Kreaturer i Hassing Herred var 756 Stk. Gennemsnitstabet paa den Trediedel af Hartkornet i Herredet, som hørte til kvægpestramte Ejen-

domme, var 1,2 Høved pr. Td. For hele Herredet — de befængte som de ubefængte Steder — var Tabet af Kvæg 0,4 Stk. pr. Td. Htk.

Med faa Undtagelser indskrænkede Kvægpesten i Thy sig til Sognene omkring Udbrudsstedet. Hovedparten af Tabet faldt paa Stagstrup, Snedsted og Harring Sogne, indenfor hvilke i enkelte Landsbyer alle Gaarde blev smittede. De angrebne Gaarde mistede i Gennemsnit 7,9 Kreaturer hver og havde ligeledes i Gennemsnit 6,6 Td. Htk. hver. Udlignes Tabet paa alle Herredets Gaarde, som i Gennemsnit hver havde 4,6 Td. Htk., blev det pr. Gaard 1,8 Høved og pr. Td. Htk. 0,4.

Det sidste Tilfælde af Kvægpest i Thy i denne Periode forekom indenfor Hassing Herred. Det var i Maj 1749 og i Bersted By, Snedsted Sogn.

2. H u n d b o r g H e r r e d.

Her blev kun 3 Besætninger smittede med Kvægpest. Det var Næsgaard i Nørhaae Sogn, en Gaard paa godt 7 Td. Htk. Her døde 23 Kreaturer til Jul 1748.

Næsgaard ligger tæt ved Aarup i Snedsted Sogn, hvorfra Smitten maa antages at være kommen. I Skjoldborg Sogn og By blev 2 Bøndergaarde Matr.-Nr. 11 og 12 smittet og mistede 10 Kreaturer.

3. H i l l e r s l e v H e r r e d.

Her kom der slet ingen Kvægpest. Præsten i Hillerslev lod de Salmer og Takkebønner, han af Glæde herover forfattede, udkomme i Trykken.

4. R e f s H e r r e d.

Fik kun 3 Tilfælde af Kvægpesten. Det ene kom paa Vejlegaard i Vestervig Sogn, hvor 16 Kreaturer døde.

De to andre Tilfælde kom paa Thyholm i Hvidbjerg Sogn, Sem By. Her blev to Fæstegaarde, den ene under Tandrup i Bedsted Sogn, Hassing Herred, smittet paa den Tid, da der var Kvægpest paa Tandrup, nemlig omkring Jul 1748. Disse 2 Gaarde mistede tilsammen 17 Kreaturer.

Det samlede Tab i Vestervig Kloster og Ørum Amter var 842 Høveder.

C. Dueholms Amt.

Dette Amts Omraade var Øen Mors. Her begyndte Sygdommen blandt Kvæget førend i Thy, nemlig i November 1747. Thyland smittedes aabenbart fra Mors, hvor Kvægpesten derefter først standsede, men atter bragtes tilbage ved Smitte fra Thy til Øens vestlige Sogne.

1. Morsøes Nørre Herred.

Det allervæsentligste Tab ved Kvægpesten paa Mors fremkom i dette Herred. Her blev 10 Sogne befængte, nemlig Erslev, Bjergby, Alsted, Galtrup, Sejerslev, Ejerslev, Tødse, Skallerup, Solbjerg og Flade. I disse Sogne døde fra November 1747 til Marts 1749 ialt 628 Kreaturer fordelt paa 73 Gaarde.

Herredet havde i 1683 ialt 373 Gaarde med 2049,44 Td. Htk. Tabet pr. Gaard i Herredet var da i Gennemsnit 1,7 Kreaturer og Tabet pr. angrebne Gaard 8,4 Kreaturer. Gennemsnitstabet pr. Td. Hartkorn i Herredet var 0,3 Kreaturer.

2. Morsøes Sønder Herred.

Kvægpesten her forekom uden for Nykøbing kun i Lødderup, Frøslev og Elsø Sogne, i hvilke der døde

142 Kreaturer paa tilsammen 15 Gaarde. Gennemsnittabet pr. angreben Gaard bliver da her 9,4 Kreaturer. Endvidere var der Kvægpest paa Dueholm Kloster, hvor Kvægsygen begyndte paa Øen i November 1747, og hvor 80 »capitale« Staldstude blev dens Offer, samt endvidere i Nykøbing By, hvor den begyndte omtrent paa samme Tid som paa Dueholm. I Nykøbing mistede Borgerne ialt 135 Kreaturer.

Det samlede Tab paa Mors i denne Kvægpestperiode, som paa denne Ø varede fra November 1747 til April 1749, var 947 Kreaturer. I hele det nuværende Thisted Amt kreperede saaledes ialt rundt regnet 3000 Kreaturer i disse Kvægpesttider.

Tilsammen var der i Hjørring og Thisted Amter samt i Aalborg Amt med Undtagelse af Gislum Herred og i de 8 nordlige Herreder af Viborg Amt kreperet 60,764 Hoveder i Aarene 1746—1749.

Der var i de omtalte 28 nordjyske Herreder ialt 11,937 Gaarde samt en Del Huse, og Jordskylden var ialt 60,881,49 Td. Htk. I hele Omraadet var der da praktisk talt kreperet 1 Hoved for hver Tønde Hartkorn og i Gennemsnit 5 Stk. Kvæg paa hver Gaard.

Men mange af Gaardene havde mistet alt Kvæg, andre havde beholdt det hele. Kvægpestbilledet havde faaet sin brogede Tegning af Nød, Fattigdom og — Velstand.